

A MODERN FRANCZIAORSZÁG.

— Második közlemény. —

II.

Megismertük Franciaország legközelebbi múltjának képét, a mely az ország jelenének és jövőjének is kulcsát adja. A történelem azonban egy perczre sem állapodik meg. A mi ma utópia, az holnap politikai program és holnapután új kiinduló pont. A mi ma elérhetetlen phantomként tűnik fel, az holnap komoly probléma és holnapután valóság. Ép ezért a jelen politikai problémáit, a politikai áramlatokat s törekvéseket csak igen óvatosan lehet bírálólag tárgyává tenni. Ha mi mégis a következőkben iparkodni fogunk, a modern Franciaország intézményeit és közállapotait bírálólag kifejtetni, úgy célunk tisztán csak az, hogy a francia történelem soha meg nem állapodó folyamának mintegy harántmetszetét adjuk azon a ponton, a melyhez ma elértünk. Ily szempontból fogjuk ismertetni a következőkben Franciaország alkotmányát s annak esetleges hiányait, *közigazgatását*, vallásügyeit, közoktatási ügyét és munkásviszonyait.

Franciaország *alkotmánya* a törvényhozási hatalmat a képviselőházra és a senatusra, a végrehajtó hatalmat a köztársaság elnökére és a ministeriumra ruházza. A köztársaság elnökét hét évi időtartamra a senatus és a képviselőház összes tagjaiból álló »nemzetgyűlésen« (assemblée nationale) választják absolut szótöbbséggel. Mihelyt a köztársaság elnöki széke megürül, az assemblée nationale minden külön felszólítás nélkül azonnal összeül, — még pedig nem a fővárosban, hanem Versailles-ban, — hogy új elnököt válasszon.

A francia alkotmány fölötti viták a múltban és a jelenben nagyrészt a köztársaság elnökének jogai körül folynak. A radikális politikusok az elnöki tisztet egyáltalában feleslegesnek, sőt károsnak tartották, míg az imperialisták, a caesariánusok, a boulangisták

s direct örökösök, a nationalisták szívesebben látnak volna s látnának még ma is oly alkotmányt, mely több jogot ruházna az elnökre, s a mely szerint az elnök nem a nemzetgyűlés, de egyenesen a nép által, általános szavazati jog útján választatnék. A mérsékelt pártok mindkét óhajnak ellentállottak, még pedig igen helyesen. Az elnöki tiszt eltörlése magára, a köztársaságra válhatnék veszélyessé. Igen helyesen jegyzi meg Lanessan, ki pedig maga is a radikálisabb gondolkodású politikusokhoz tartozik, hogy nem egészen haszontalan dolog az, ha egy személyes hatalommal nem bíró elnök foglalja el azt a helyet, a mely után esetleg tevékenyebb ambíciók is sóvárognak. Ha 1887-ben Carnot nem ült volna az elnöki székekben, Boulanger-nek sokkal könnyebb lett volna, hogy diktatori hatalmat kerítsen kezeibe. Ezenfelül szükséges is, hogy az oly nagy és előkelő francia állam élén egy physikai személy álljon, ki az országot idegen államfők s követek előtt vagy nyilvános ünnepélyeken képviselje. Ha e szerep valamely miniszterre bízotnék, igen hamar elnök válnék belőle elnöki cím nélkül. Ez esetben a francia alkotmányban az »elnök« szó nem léteznék, érdemben azonban a dolog ép úgy állna, mint most. Minden miniszterválság azonban azonnal az összes kormányhatalmak általános válságává válnék, a minek következménye általános anarchia volna, már pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy az anarchiára Franciaországban mindég a monarchia következett. Ha ellenben a reactionáriusok óhaja szerint az elnökre több jog ruházotnék, mint a mennyivel ez ma bír, s ha az elnökválasztást közvetlen szavazati jog útján eszközölnék, az a múlt tapasztalatai szerint szintén csak a köztársaság veszteré válnék. Mihelyt az elnök hivatalát mint a nép egyenes képviselője vezethetné, mihelyt személyes befolyást gyakorolhatna a kormányügyekre, csakhamar elérkeznék a monarchia helyreállításának ideje.

A francia parlament a senatusból és a képviselőházból áll. A senatusnak 300 tagja van, kik 9—9 évre választatnak, még pedig közvetett úton, a választói testületekben, a melyeknek tagjai a községi képviselőtestületeknek a lakosság számához képest kiküldött delegátusai, az illető departement képviselői, a megyei tanács (conseil general) tagjai és a járási tanácsnokok. Ez úton 225 senator kerül a senatusba. A választások nem egyszerre történnek, hanem minden három évben, úgy hogy egyszerre a senatoroknak csak egy harmadrésze esik új választás alá. Ezenkívül 75 senatort élethossziglan a nemzetgyűlés választott. Ha valamely élethossziglan megválasztott senator helye ürül meg, ez választás

útján szokott betölteni, ép úgy mint más helyek megüresedése esetén. Senatornak csak negyven éven felüli francia állampolgár választható.

A képviselőházat a francia nép általános szavazati jog útján 4—4 évre választja. Választó minden 21 éven felüli polgár, ki legalább hat hónapig lakott valamely községben. A passiv választási jogosultság a 25-ik év betöltéséhez van kötve. A választási törvény több módosításon ment keresztül; egyszer a lajstromszavazást (*scrutin de liste*), aztán ismét az uninominális szavazást alkalmazták, 1884-ben ismét a *scrutin de liste*-hez fordultak. 1889 óta pedig újra választókerületek szerint szavaznak. Ez utóbbi évben egyúttal azt is kimondták, hogy minden jelölt csak egy kerületben léphet fel, melyet a választást megelőző 14 nap alatt meg kell jelölnie. Ha más kerületekben is kapna szavazatokat, ezek eo ipso semmisek. Ily módon akarták megakadályozni azt, hogy egy és ugyanazon egyén több kerületben választassák meg a mely lehetőséggel Boulanger annyira visszaélt. A választás eredményét egy a megyei tanács (*conseil general*) által kiküldött bizottság végzi, az igazolási eljárás egészen a képviselőház kezében van. A képviselők száma jelenleg 584. Minden *arrondissement* egy-egy képviselőt választ, ha valamely *arrondissement* népessége a 100.000-et meghaladja, azonnal ketté osztandó.

A senatus és a képviselőház minden év második keddi napján összeül, — de a köztársasági elnök előbb is összehívhatja. Minden évben legalább öt hónapon keresztül a parlamentnek üléseket kell tartania. A parlament mindig egybehívandó, ha valamely ház tagjainak fele ezt kívánja. Az elnök a parlamentet csak a senatus beleegyezésével oszlathatja fel; ezenkívül minden ülészakban egyszer elnapolhatja a parlament üléseit, de csak legfőlebb egy havi időtartamra.

Ez utóbbi intézkedést sokan megtámadják és valóban rendkívüli esetekben ez veszélyessé is válhatik. A május 16-ikimintérium is ezzel kezdte működését. Mivel addig, míg az elnapolás tart, az elnök és az általa kinevezett ministerek az ország korlátlan urai, minden államcsíny rendkívül meg van könnyítve. A senatus is, részint magában, mint intézmény, részint mai szervezetében sok megtámadtatásnak van kitéve. Tényleg 1875-ben oly célból szervezték a senatust, hogy ez a demokratikus reformokat feltartóztassa, hogy az alkotmányban a monarchisták egy erős bástyája legyen. E remények azonban nem váltak be, mert a többség a senatusban is csakhamar köztársasági szellemű lett. Ily

körülmények közt s senatus a köztársaságra nézve nem veszélyes, és mai szervezete is, — bár egyes hibái kétségkívül vannak, — nagyjában megfelel a célnak.

A francia Parlamentarismus hibái nem is annyira a szervezetben rejlenek mint inkább abban a szellemben, mely a szervezetet betölti. A legnagyobb baj a sok ministerválság, a kormányok stabilitásának hiánya, de ezen szervezeti intézkedésekkel alig lehet segíteni. E bajok okozói legnagyobbbrészt a képviselők, de nem egészen ártatlanok bennük a ministerek sem. A ministerek hibáznak, a mikor minden pillanatban felvetik a bizalmi kérdést, a mikor azonnal lemondanak, ha bármily jelentéktelen ellenük szóló vagy tán csak kétértelmű napirend fogadtatik el. A képviselők körében pedig erősen hiányzik a pártszervezet és túlságosan nagy a tárczák után való kapkodás. Hogy ebben mennyi helytelenség rejlik, azt igen jól felismerték azok, kik azt javasolják, hogy a ministerek ne a parlament tagjainak sorából vétessenek, — csak-hogy ez más szempontból volna veszedelmes. Ha a képviselők nem buktathatnának kormányokat, a nélkül, hogy ennek saját személyeikre behatása volna, ha pl, úgy mint Angliában minden ministerválság a kamara felosztatását is maga után vonná, csak-hamar a ministeri stabilitás is nagyobb volna.

Franciaország *közigazgatási* szervezete sohasem kedvezett túlságosan a helyi szabadságoknak, az autonómiának, szervezete mindig a legnagyobb mértékben centralistikus volt. Az egész XIX. század folyamán a francia közigazgatás az I. Napoleon alatt szervezett praefectusi rendszeren nyugodott, melyet III. Napoleon fejlesztett ki legerősebben, mely azonban csekély változásokkal egészen máig életképesnek bizonyult, daczára annak, hogy a restauratio korában Royer-Collard, III. Napoleon alatt Odilon Barrot erősen védelmére kelt a decentralisatióknak. Némi reactió tapasztalható volt a harmadik köztársaság első éveiben, s egyike a legelső köztársasági törvényeknek az volt, mely a megyei tanácsokat (conseils généraux) szervezte. Sokan még ettől a reformtól is félték, de elfogadták a törvényt, mert érezték, hogy »Franciaország végtagjai már-már elhidegülnék«.

A francia köztársaságnak megalakulásakor egy nagy ellensége volt, — a clericalismus, és a francia köztársaság belső megszilárdulása sehol sem tűnik ki annyira, mint a köztársaság *vallásügyi politikájának* történetében. A püspökök a köztársas-

ságot megelőző évtizedek folyamán hozzászoktak ahhoz, hogy magukat mintegy önálló hatalomnak tekintsék, mely csak esetről esetre bocsátkozik tárgyalásokba, — ha neki úgy tetszik — az állam hatóságaival. »Általánosan elfogadott nézet, — írja a francia köztársaság legújabb átalakulásainak egy kiváló ismerője, — hogy a francia egyháznak vagy kormánypártinak, vagy ellenzékinek kell lennie, hogy semleges is lehetne, ez senkinek sem jut eszébe.« A május 16-iki államcsíny egyenesen a clericalisok támogatásával történt meg, — csak természetes tehát, hogy mikor az államcsíny végleg meghiúsult, a reakció is első sorban az egyház ellen indult meg. A kisebb papok akkor is, azelőtt is hajlandók lettek volna, megkötni a békét a köztársasággal, a főpapság, mely kevésbé közvetlen érintkezésben van a néppel, ezt mindég megakadályozta. A nyolczvanas évek elején Ferry tanügyi reformjai erős gátat képeztek a clericalis áramlatok ellen, a melyet a katolikusok erős szervezkedése nem volt képes megtörni. Állam és egyház mint ellenségek álltak egymással szemben. Az állam különben e harcban is kellő mérsékletet tanúsított. Megelégedett azzal, hogy az esküformulák némi megváltoztatásával vagy a párisi érsek fizetésének leszállításával tüntessen a clericalismus ellen, de a radicalisoknak a vaticani francia követség eltörlésére vagy az egyház és állam végleges elválasztására irányuló indítványait következetesen elvetette. »A mi népünk a vallásnak barátja, — írja Spuller, — de a maga módja szerint; vesz is és hagy is valamit belőle; — a mit a papoktól megkíván, az az, hogy maradjanak templomaikban; ha onnan kijönnek, fut előlük, ha ottan bezárkóznak, azonnal felkeresi őket.« Az egyház és állam közti viszony történetében a kilencvenes évek elején lényeges változás állt be, miután már 1884. február 8-án XIII. Leo pápa egy encyclikájában felszólította volt a francia papságot, hogy a francia kormánnyal szemben ellenséges magatartást ne kövessen. 1890. szeptember 12-én Lavigerie algieri érsek és afrikai primás tengerésztszketek fogadott ebéden és egy felköszöntőben élesen elítélte a conservatívek köztársasággellenes törekvéseit, a minek jelentőségét még növelte az, hogy a felköszöntő után a zenekar a »Marseillaise«-t játszotta. Kevéssel utóbb Rampolla bíbornok, a pápai államtitkár, egy nyílt levelében helyeslőleg nyilatkozott Lavigerie magatartásáról. 1892. február 16-án a pápa is határozottan felszólította a papságot, hogy fogadja a köztársaságot, Világos volt, hogy a pápa a köztársasággal békét akart kötni. Ez megadta az első lökést arra,

hogy a conservatívek egy része nyíltan belépjen a köztársasági pártok közé, azok pedig, a kik a köztársaság ellenségei maradtak, kénytelenek voltak a vallási kérdéseket az agitációban elejteni, tekintettel arra, hogy a legfőbb vallási tekintély ellenük nyilatkozott. Hogy azonban a papság nagy része és kivált a főpapok ezentúl is csak jó alkalomra várnak, hogy a köztársaságot valamely alkalmas pillanatban megbuktassák, az egészen kétségtelen s nem egy ízben nyilvánosan is kifejezésre jött. A helyzet tehát ma az, hogy az állam hivatalosan jó barátságban van az egyházzal és igyekszik e jó barátságot megőrizni és fentartani, míg az egyházban a köztársaságellenes tendenciák olykor-olykor még mindig napfényre kerülnek. Ezért tehát helyes, ha a köztársasági kormányok a clericalis törekvésekkel szemben arra az álláspontra helyezkednek, melyet az olasz közmondás jelöl meg e szókkal: *fidarsi e bene ma non fidarsi é meglio*.

A clericalismus elleni küzdelem vonta maga után azt, hogy a köztársaság a *tanügyet* is gyökeres változásnak vetette alá. Talán alig vannak a francia köztársaságnak valamely téren nagyobb érdemei, mint épen tanügyi téren, hol Ferrynek a nyolczvanas évek elején keresztülvitt közoktatási reformjai valóban évszázados mulasztásokat hoztak helyre. A francia közoktatás Ferry óta teljesen állami felügyelet alatt áll, bár a magániskolák egészen még nem tűntek el. A tanügyi szervezet alapját az elemi iskolák (*écoles primaires*) képezik, melyek teljesen laikusok vezetése alatt állanak, bár vannak papok által vezetett magániskolák is. 1892-ben már csak 50 község létezett Franciaországban, mely elemi iskolával nem bírt volna. Fájdalom, a tanítók nevelésében mutatkozó nagy hiányok Franciaországban is észlelhetők. A laikus iskolák anticlericalis irányzatokból származó eredete ezenfelül túlságba vitte az iskolák vezetőit, a mennyiben iparkodtak az iskolákból még Isten nevét is kiküszöbölni, a mi helytelen magában, de még helytelenebb, ha elgondoljuk, hogy ily zsenge korban vallás nélkül nevelni lehetetlen. A tanrendszer sem nagyon szerencsés, — a gyermek emlékezését megterhelik sok aprólékos dologgal, melyet ez meg nem érthet és ismét elfelejt. Az elemi iskolákon túl szerveztek úgynevezett felsőbb elemi iskolákat (*écoles primaires supérieurs*) azok számára, kik nem tudós pályákra készülnek. Végzett hallgatóik közül 20% kereskedelmi, 27% iparos, 7% mezőgazdasági, 6% tanügyi, 3% bankhivatalnoki, 1½% vasúti, 2% katonai, 4% köz-

igazgatási pályára lép, a többiek magasabb tanulmányokra előkészítő tanfolyamokba mennek át. Ez intézetekkel párhuzamosan szerveztettek a legkülönbözőbb szakiskolák, a melyeknek feladatuk, hogy a különös kezűgyességet megkívánó gyakorlati pályákra képezzék ki hallgatóikat. A mi a középiskolai oktatást (enseignement secondaire) illeti, számára az állam a lyceumokat (lycées) rendezte be, nagy költséggel. Ez intézeteknek tantervük sem valami nagyon szerencsés és a tanulók túlterhelését vonja maga után, mely túlterheletés inkább növekedőben van, mint apadóban. A vallás itt is egészen jelentéktelen, mellékes helyet foglal el. »Azoknak, kik ezekből az iskolákból kikerülnek, — ezt mondja egy tanügyi kérdésekben kiváló érzékkel bíró francia író, Coubertin, — főhibájuk jellemük fogyatékoságában rejlik. Nem tanítják őket akaratra, nem tanítják meg őket, szabadságukkal élni, nem tanítják meg őket határozottságra, initiatívára.« Hasonló középiskolákat 1880-ban leányok számára is berendeztek. A mi az egyetemi oktatást illeti, ezt az egyetemek (facultés de l'État) végzik. Franciaországban van 15 bölcsészeti, 15 természettudományi, 13 jogi, 2 protestáns teológiai és 7 orvosi fakultás, továbbá 19 gyógyszerészeti főiskola. 1898-ban 8.782 egyén hallgatott jogot, 8.685 orvostudományokat, 3.076 gyógyszerészetet. A római katolikus teológiai fakultásokat 1885-ben eltörölték s csak mint magánfakultások működhetnek bizonyos feltételek mellett. A legmagasabb oktatásra törekesznek a »Collège de France«, a »Museum d'histoire naturelle«, az »École pratique des hautes études« stb., melyek nyilvános jellegűek, és az »École libre des Sciences politiques«, mely magánjellegű intézet. A főiskolai oktatás végleges szervezetet még nem nyert, a múlthoz képest azonban határozottan haladást tüntet fel.

Ama kérdések között, a melyek, — a mennyire az emberi szem a jövőbe láthat, — Franciaország jövőjére első rangú, döntő befolyást fognak gyakorolni, kétségtelenül első helyen áll a *munkáskérdés*. Az 1881 január 9-én megtartott párisi községi választásoknál léptek fel a socialisták első ízben mint egységes politikai párt. Valami 14.000 szavazatot kaptak s egy jelöltük sem nyert győzelmet. 1883-ban a megyei tanácsokba egyetlen jelöltet tudtak beválasztatni. 1885-ben nagyhangú választási manifestumot bocsátottak ki, nem nagy eredménnyel. Csak az 1889-iki kiállítás után, 1891-ben vált észrevehetővé a socialisták nagymérvű térfoglalása. Az 1892-iki községi választásoknál

160.000 szavazatot kaptak, a különböző községi tanácsokba 736 hívük került be, 29 község pedig egészen a socialisták kezébe jutott. E győzelem megszilárdította a socialista pártot, a baloldal néhány előkelő egyénisége, — így Jaures és Goblet, — hozzájuk szegődött s különösen Goblet, ki azelőtt a radikálisok egyik vezére volt, fennen hirdette, hogy az igazi radikálisoknak jövőben a socialistákkal kell szövetkezniök, nem pedig az opportunistákkal. Az 1893-iki képviseléválasztásoknál már közel 600.000 szavazat esett socialista jelöltekre. Más jelekből is világosan megítélhető az az óriási haladás, a melyet a socialismus a köztársaság kezdete óta megtett. 1878-ban a rendőrség még az egész közvélemény helyeslése mellett eltíltathatott egy socialista congressust. Ma a socialisták ugyyszólva kormányképes pártnak ismertetnek el, egy képviselőjük a ministeriumban foglalt helyett. A socialismus további terjedését azonban mégis két nagy akadály nehezíti meg. Az egyik az hogy Franciaország népességének fele még ma is mezőgazdaságból él úgy hogy az ország 52,857.000 hektárnyi területéből 49,563.861 hektár a mezőgazdasági termelésnek van alávetve. Már pedig a socialismus, — különösen abban a formában, a melyben ez ma Franciaországban jelentkezik, — csak az ipari népességben számíthat hívekre. Második nagy akadály a socialismus terjedésének azon belső ellentétekben rejlik, melyek az egyes socialista csoportokat elválasztják. A hetvenes évek végén a francia socialisták még elítélték a collectivismust és a forradalmi eljárási módokat, — a mit akartak, az tisztán a Proudhon-féle cooperativ elvek keresztülvitele volt. A 80-as évek elején Jules Guesde collectivista csoportot alapított a francia socialisták körében, a mely tisztán Marx és Engel elveit hirdette. Egy harmadik csoportot, az u. n. possibilisták csoportját, Brousse és Joffrin alapították 1882-ben. E csoport hívei némileg opportunistáktá követték s nem perhorreskálták a nem-socialista politikai actiókat sem, ellenben elítélték a strikeokat s erőszakos eszközöket. Ez a három csoport, mely rendesen az allemanisták (parti ouvrier socialiste révolutionnaire), a broussisták (federation des travailleurs socialistes de France) és a guesdisták (parti ouvrier français) neve alatt ismeretes, máig is fentartotta magát, s ezekhez hozzájárult még a teljesen forradalmi jellegű blanquista csoport (comité central révolutionnaire). A socialisták politikai szervezkedésével párhuzamosan haladt gazdasági szervezkedésük is, a melyhez az angol trade-unionsok szolgáltatták a mintát.

A munkás-szindikátusok száma évről-évre növekszik s egyes ipari központokban már hatalom számba mennek. A szövetkezeti tevékenység Franciaország némely helyén megindult, de alig észrevehető eredményekkel. A francziák túlságosan individualisták, semhogy a szövetkezeti eszme hódíthatna köztük.

Talán szükséges volna, a fennebbi fejtegetéseket még kiegészíteni egyfelől Franciaország pénzügyi és gazdasági állapotának, másfelől Franciaország kül- és gyarmatpolitikájának ismertetésével, de e két tárgy sokkal nagyobb terjedelmű fejtegetéseket igényelne, semhogy e cikk keretében felölhelhetők. Talán lesz még alkalmunk egy későbbi alkalommal e két tárggyal önállóan foglalkoznunk. Ezúttal csak azokról a politikai törekvésekről akartunk képet nyújtani, a melyek ismerete nélkül Franciaország mai közléte meg nem érthető. Az ítéletet e politikai törekvésekről a jövő fogja kimondani.

Spectator.